

УДК: 159.91 + 001.12 + 159.924.7

Тетяна Володимирівна Дегтяренко,
 доктор медичних наук, професор кафедри біології і основ здоров'я,
Марина Георгіївна Буряк,
 аспірант кафедри психології,
Наталя Сергіївна Скачкова,
 практичний психолог ДЗ ССКС імені В.П. Чкалова МОЗ України,
 Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
 вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЖІНОК ПРИ РІЗНИХ ТИПАХ МАТЕРИНСЬКОГО СТАВЛЕННЯ

У статті представлено результати оцінки емоційного стану жінок при різних типах материнського ставлення. Комплексне психодіагностичне обстеження з використанням адекватних методик тестування дозволило визначити ознаки депресивного стану, ситуативної та особистісної тривожності, а також рівня невротизації жінок при сформованому, тривожному та ігноруючому типах їх материнського ставлення. Ключові слова: материнське ставлення, емоційний стан, сформований, тривожний, ігноруючий тип.

Мати відіграє провідну роль у психофізичному розвитку дитини на всіх етапах онтогенезу, а її індивідуально-типологічні особливості обумовлюють різні прояви материнського ставлення, вибір певних стилів виховання. На ранніх етапах онтогенезу відносини із матір'ю є базисними для майбутньої соціалізації дитини [5], і, разом з тим, жоден інший соціальний інститут не може потенційно нанести стільки шкоди у вихованні дітей, скільки може зробити сім'я, зокрема мати.

Фундаментальні праці Б. Г. Ананьєва, Л. І. Божович, Л. С. Виготського, О. В. Запорожця, Я. Л. Коломінського, Г. С. Костюка, М. І. Лісіної, С. Д. Максименка, М. М. Поддякова, С. Л. Рубінштейна, В. О. Татенка, П. Р. Чамати, О. Я. Чебикіна, Д. Б. Ельконіна дають змогу усвідомити зміст основних психологічних понять у контексті проблеми психологічних особливостей матерів. Дослідження О. М. Леонтьєва, О. Р. Лурія, Д. Б. Ельконіна, Т. М. Титаренко, О. С. Ісаєнко та інших відомих вчених показали, що психічний розвиток дитини визначається її емоційним контактом з матір'ю та особливостями взаємодії з батьками. У працях О. О. Бодальова, А. Я. Варга, Ю. Б. Гіпенрейтер, Б. І. Додонова, А. І. Захарова, В. В. Зінківського, Я. Л. Коломінського, М. Л. Кряжева, А. О. Люблінської, В. М. Мініярова, В. С. Мухіної, А. О. Реана, А. С. Співаковської, В. В. Століна, Е. Г. Ейдемільера та інших психологів визначаються ключові характеристики материнсько-дитячих відносин, які в подальшому сприяють або шкодять гармонійному розвитку особистості дитини.

Дослідження К. О. Абульханової-Славської, Л. І. Анциферової, Б. Г. Ананьєва, В. Г. Асєєва дозволяють зазначити, що психоемоційний стан жінок-матерів слід розглядати в контексті активності особистості, усвідомлення жінкою смислу життя, перспектив і життєвого шляху.

В останні роки в психології швидко розвивається ідея про біологічну обумовленість батьківського почуття. Для благополучного «запуску» біологічної основи материнства важливі три чинники – сенситивний період, ключові подразники й імпринтинг. Вважається, що у матері сенситивний період материнства – перші 36 годин після пологів. Якщо в цей період матері представлена можливість безпосереднього спілкування з новонародженим, так званий контакт «шкіра-шкіра», то у матері виникає психологічний імпринтинг до цієї дитини, інтимний душевний зв'язок з дитиною утворюється швидше та є більш повноцінним і глибоким. Подальші дослідження тих сімей, де не був упущений сенситивний період материнства, показують, що поведінка матерів була спокійною і люблячою, діти достовірно частіше посміхалися. В свою чергу, дитяча посмішка – це потужне заохочення для матері, ключовий подразник, що запускає специфічну материнську поведінку.

Таким чином, вчасно використаний сенситивний період материнства звертається в кільце позитивних взаємодій з дитиною і служить гарантом гарного контакту, теплої і люблячої атмосфери спілкування матері з дитиною.

В сучасній психологічній науці існують певні уявлення про оптимальну материнську позицію, а саме: прийняття дитини, надання їй певної самостійності, об'єктивна оцінка, тепле ставлення до дитини і на цих засадах – вибудовування жінкою-матір'ю своїх адекватних виховних впливів у родині.

Активною стороною в побудові материнсько-дитячої взаємодії є доросла людина – мати. Вона цілеспрямовано організує взаємодію, направляє її, підпорядковуючи конкретній меті. Важливою характеристикою при цьому стає те, на що орієнтується мати, які умови приймає до уваги при побудові взаємодії з дітьми. При цьому жінка-мати може орієнтуватися на свій власний психофізичний стан, культурні норми і

вимоги суспільства, також на стан дитини. Якщо мати орієнтується саме на стан своєї дитини, то це і є показником ціннісного ставлення до неї.

А. Я. Варга виділяє наступні стилі материнської поведінки:

1. Спокійна врівноважена мама – справжній еталон материнства. Вона завжди все знає про свою дитину, чуйно реагує на її проблеми, вчасно приходить на допомогу, дбайливо плекає її в атмосфері доброзичливості та любові.

2. Тривожна мама – вся у владі думок із приводу здоров'я дитини. Вона в усьому вбачає загрозу її благополуччю. Тривожність і недовірливість матері створюють важку сімейну атмосферу, яка позбавляє спокою всіх її членів.

3. Тужлива мама – вічно всім незадоволена. Вона напружена думками про себе, своє майбутнє. Її неспокій і нервозність викликають думки про дитину, у якій вона бачить тягар, перешкоду на шляху до можливого щастя. Висновок ясний: дитині з мамою не пощастило.

4. Впевнена і владна мама – твердо знає, що хоче від дитини. Життя дитини сплановане нею до її народження, і від втілення запланованого мама не відходить ні на йоту. Виховуючи дитину за ідеальною моделлю, мама пригнічує її, стирає її неповторність, гасить прагнення до самостійності, ініціативи [2].

Є. Т. Соколова, яка узагальнила досвід роботи в психологічній консультації, виділила наступні стилі стосунків «мати-дитина»:

1) співробітництво. У спілкуванні матері і дитини переважають підтримуючі висловлювання над тими, що відклоняються; присутні взаємоповага, гнучкість (зміна позицій ведучого і веденого). Мати спонукає дитину до активності.

2) ізоляція. В сім'ї не приймається спільних рішень. Дитина ізолюється і не хоче ділитися своїми враженнями і переживаннями з батьками.

3) суперництво. Партнери по спілкуванню протистоять один одному, критикують один одного, реалізуючи потреби в самоствердженні та симбіотичній прихильності.

4) псевдоспівробітництво. Партнери проявляють егоцентризм. Мотивація спільних рішень не ділова, а ігрова (емоційна) [32, с. 140].

Є. Т. Соколова вважає, що за реалізації того чи іншого стилю отримують «психологічні вигоди», і розглядає два варіанти відносин матері-дитини: домінування матері і домінування дитини.

Домінуюча мати відхиляє пропозиції дитини, а дитина підтримує пропозиції матері, демонструючи покірність або діючи за спиною і під захистом матері.

Якщо домінує дитина, мати отримує наступні психологічні вигоди: мати погоджується з дитиною, щоб обґрунтувати її слабкість і тривогу за неї або щоб прийняти позицію «жертви».

У відносинах «мати-дитина» класичною вважається робота Т. В. Брагіна, виконана в рамках клініч-

ного підходу. Спостерігаючи відеоманітофонні записи 4-годинного спілкування матері з дитиною, вона виділила 4 типи материнських відносин:

1 тип. Мати легко і органічно пристосовується до потреб дитини. Для неї характерною є підтримуюча, дозволяюча поведінка.

2 тип. Мати свідомо намагається пристосуватися до потреб дитини, але через напругу і відсутність безпосередності у спілкуванні з дитиною її спроби часто безуспішні. Мати частіше домінує, ніж поступається.

3 тип. В основі материнства – почуття обов'язку. У стосунках із дитиною відсутній інтерес, теплота, спонтанність. Інструмент – жорсткий контроль.

4 тип. Мати поводить себе неадекватно щодо віку і потреб дитини. Її виховні впливи непослідовні і суперечливі.

На думку Т. В. Брагіної, найбільш шкідливим для дитини виявився 4-й стиль материнства, оскільки постійна непередбачуваність материнських реакцій позбавляла дитини світу стабільності і провокувала підвищену тривожність. При третьому типі материнства у дітей часто виникало відчуття небезпеки, надалі нерідко спостерігалися апатія, депресія, слабка пошукова активність, допитливість й ініціатива.

Д. Стівенсон-Хайнд, М. Сімсон виділяють три типи материнського ставлення:

1) спокійна мати, яка переважно використовує похвалу як інструмент виховання;

2) екзальтована мати з широкою амплітудою емоційних реакцій на будь-які дрібниці в поведінці дитини;

3) соціальна мати – для неї характерне легке відволікання від дитини на будь-які стимули.

Більшість дітей мріють про нормальні, взаємно задовольняючі стосунки з одним із головних людей в своєму житті – матір'ю. Однак, реальність далека від ідеалу. Проблеми можуть виникати в різних областях. Діти відчувають:

- нездатність до спілкування з матір'ю;
- відмову матері визнавати друзів;
- брак свободи, неможливість відокремити своє життя від материнського, щоб при цьому не втратити її любов;
- відсутність зв'язку з матір'ю і взаємне нерозуміння;
- невміння відмовити матері або посперечатися з нею;
- необхідність приховувати своє справжнє «я» і зображати досконалість;
- провину за те, що їм не вдалося здійснити мрії та сподівання матері;
- засмучення через те, що мати не в змозі зрозуміти їхню біль;
- обурення материнським егоцентризмом.

Таким чином, можна зробити висновок про значний вплив «фактора» матері на дитину. Через недолік

материнської уваги розвиток дитини завжди затримується – психічно, фізично, інтелектуально, емоційно. Деякі психіатри вважають, що кількох місяців позбавлення материнського впливу досить для того, щоб у психіці дитини відбулися зміни, які вже не можна повністю усунути в майбутньому.

Видатні науковці А. Я. Варга і В. В. Столін виділяють чотири типи материнського ставлення:

1) приймаюче-авторитарно-суб'єктивне благополуччя батьків: тепле ставлення і прийняття дитини з вимогами соціальних успіхів і досягнень при контролі в цих областях;

2) відрікаюче з елементами інфантилізації і соціальної інвалідації – емоційне відкидання дитини, низька цінність її індивідуально-характерологічних властивостей, ставлення як до більш молодшої в порівнянні з реальним віком, приписування поганих схильностей;

3) симбіотичне – прагнення встановити з дитиною тісний напружений емоційний контакт, брати участь у всіх дрібницях її життя;

4) симбіотично-авторитарне – гіперпротекція і тотальний контроль поведінки психічного життя дитини, блокування здійснення дитячої потреби в психосоціальної ідентифікації.

Відомий дитячий психотерапевт, фахівець в області дитячо-батьківських відносин А. С. Співаковська зазначає всім наступні типи материнського ставлення:

1) дієва любов (симпатія, повага, близькість). Формула сімейного виховання при цьому така: «Хочу, щоб моя дитина була щасливою, і буду допомагати їй в цьому». Дієва любов включає активну увагу до інтересів дитини, прийняття її як самостійної особистості, тепле емоційне ставлення;

2) відсторонена любов (симпатія, повага, але велика дистанція в спілкуванні). Виховання здійснюється за формулою: «Дивіться, яка у мене чудова дитина, шкода, що у мене так мало часу для спілкування з нею». Мати високо оцінює дитину, особливо її успіхи і здібності, але це поєднується з незнанням її душевного світу, з невмінням допомогти їй в проблемах;

3) дієва жалість (симпатія, близькість, але відсутність поваги). Формула – «Хоча моя дитина недостатньо розумна і розвинена, але все одно я її люблю». Для такого стилю характерно визнання дійсних (а часто і уявних) відхилень у розумовому або фізичному розвитку дитини, в результаті чого мати починає надмірно її опікати, не вірячи в дитячі здібності і можливості, не довіряючи дитині.

4) відкидання (антипатія, неповага, велика дистанція в спілкуванні). Подібне ставлення зустрічається досить рідко. Формула: «Дитина мене дратує, не хочу мати з нею справи». Мати холодна і неприступна навіть тоді, коли дитина потребує допомоги і підтримки.

5) презирство (антипатія, неповага і мала дистанція в спілкуванні). Таке ставлення відповідає формулі:

«Я мучусь і страждаю від того, що моя дитина так нерозвинена, неприємна іншим». Мати зазвичай не помічає в дитині нічого позитивного, ігнорує будь-які її досягнення, але в той же час болісно переживає свій зв'язок з такою «невдахою». Для матері характерними є визнання свого безсилля і переадресація відповідальності фахівцям – для «виправлення».

6) переслідування (антипатія, повага, близькість). Формула: «Моя дитина негідник, і я доведу їй це!». Мати намагається строгістю і жорстким контролем «зламати» дитину, виступає ініціаторами залучення громадськості до виховання. Однак, поряд із внутрішньою переконаністю, що її дитина перетвориться в закінченого негідника, є визнання дитячої сили і волі.

7) відмова (антипатія, повага, велика дистанція в спілкуванні). Мати живе за формулою: «Я не хочу мати справу з цим негідником». У вихованні переважає відсторонення від проблем дитини, мати як би «здалеку стежить за нею, визнаючи її силу, цінність деяких особистісних якостей. У поведінці матері проглядається не цілком усвідомлений заклик: «захистіть мене від цього чудовиська». Найчастіше в поведінці матері змішуються кілька варіантів ставлення. Однак, можна визначити, яка саме установка на даний момент часу стала для матері провідною.

8) поблажливе відсторонення (симпатія, неповага, велика дистанція в спілкуванні). Формула – «Не можна звинувачувати мою дитину в тому, що вона недостатньо розумна і розвинена». Матері властиво не цілком усвідомлене виправдання особистісних особливостей дитини її спадковістю, умовами народження тощо. Вона як би визнає за дитиною право на неблагополуччя і нещастя і при цьому не особливо прагне запобігти цьому, не втручається в її справи і погано інформована про її переживання і внутрішній світ [34, с. 171].

Цікава в цьому контексті робота Н. В. Римашевської і Л. Ф. Крем'яної, в рамках якої автори вивчають особливості материнської поведінки, а також розглядають ступінь впливу матері на психічний розвиток дитини раннього віку. У роботі представлена наступна типологія материнського ставлення:

1. Надійна мати створює у дитини почуття безпеки, довіри до людей і світу, відчуття, що її люблять, завдяки повному пристосуванню до потреб дитини (здійснює «правильну материнську поведінку»).

2. Тривожна мати зазвичай наповнена гіпертрофованим почуттям відповідальності і побоюваннями зробити що-небудь неправильно, фіксована на соматичному здоров'ї дитини, шкодячи психічному, схильна до обмеження контактів дитини і провокує у неї формування «тривожної» прихильності.

3. Депривуюча мати не задовольняє різною мірою потреби дитини і створює умови психічної депривації внаслідок фіксованості на своїх проблемах та/або внаслідок особистісних особливостей (емоційно нечутка, егоїстична і/або перебуває у хворобливо-му стані депресії, гіпоманії тощо).

4. Відсторонена від виховання мати прагне повністю або хоча б частково перекласти турботи про дитину на родичів або няню (в тому числі «ділові жінки»).

У материнській позиції виділяються дві найважливіші змінні – емоційне прийняття і контроль. Їх поєднання багато що визначає в тому, як будується поведінка дорослих і які психологічні властивості формуються у дитини. Перша змінна має особливе значення для розвитку дитини з моменту народження (навіть раніше) і до трьох років. Приблизно з трьох років вступає в силу друга змінна батьківської позиції – контроль. Дуже цікаві результати, що стосуються впливу різних видів контролю на особистісний розвиток дітей, отримані Д. Боумрином. Цей дослідник виділив наступні чотири параметри материнського ставлення:

1. Ступінь контролю. При високих балах мати воліє здійснювати великий вплив на своїх дітей, вона здатна наполягати на виконанні своїх вимог, бути послідовною у їх пред'явленні. При низьких – усувається від контролю, надаючи дітям самим формувати систему вимог і правил.

2. Спонування до розвитку. При високих балах мати прагне до розвитку у дітей здібностей, наполягає на активному включенні дітей у різні сфери життєдіяльності. При низьких – не вважає своїх дітей власниками яких-небудь виражених переваг.

3. Виховний вплив. При високих балах мати, домагаючись покори, використовує переконання, обгрунтовує свою точку зору і готова обговорювати її з дитиною. При низьких – однозначно не формулює свої вимоги, вдається до непрямих способів впливу: скарг, крику, подарунків і покарань.

4. Емоційна підтримка. При високих балах вона присутня постійно, незалежно від того, чи вдається матері домагатися своїх вимог. При низьких – вона або відсутня, або залежить від слухняності дитини.

Тільки повне емоційне прийняття забезпечує самій матері впевненість і спокій, формує довіру до дитини та її потреб. Як результат – розвиток у дитини почуття довіри до світу, допитливості та відкритості стосунків.

Яскравим свідченням емоційного прийняття дитини є особливість контакту з нею у взаємодії. Близькому, любовному відношенню притаманне прагнення матері до тілесного контакту. Прагнення до близькості з матір'ю, дає відчуття безпеки і захищеності, є однією з основних потреб дитини.

Рівень емоційного прийняття багато в чому визначає характер реагування на помилки і невдачі дитини. Любяча мати відчуває причетність до справ, проблем своєї дитини. Її невдачі породжують бажання допомогти, підтримати, вселити впевненість в її сили, показати дитині, що вона не самотня у її вирішенні, що помилкове рішення не позбавить материнської любові і рано чи пізно на неї обов'язково чекає успіх. Любяча мати надасть дитині емоційну підтримку.

Багато матерів успішно використовують такий вид допомоги дитині просто своєю присутністю і підтвердженням любові і віри в її можливості. Саме емоційна підтримка матерів визначає подальшу включеність дітей у життя суспільства і сприяє її нормальному психічному розвитку [2].

Відхиляючі прояви материнського ставлення існували завжди, але вони могли носити більш приховані або відкриті форми і супроводжуватися великим або меншим відчуттям провини, залежно від суспільного ставлення до цих актів.

Докладним вивченням питання про вплив негативних аспектів материнського ставлення займався видатний дитячий патопсихолог А. В. Захаров. Він виділяє такі несприятливі моменти в особистості матері та у взаємодії з дитиною:

- негнучкий і гіперсоціалізований стереотип стосунків (нав'язаний їм матерями в дитинстві);
- прагнення домінувати в сім'ї та вихованні;
- установка на сувору дисципліну в стосунках з дітьми, неврахування їх індивідуальності;
- утворення надцінних ідей про можливості нещастя з ними, завищена опіка;
- заперечення спонтанної дитячої активності, рідкісна ласка і посмішка у відносинах з дітьми;
- контроль кожного кроку, рання соціалізація, навчання навичкам належного, у всьому регламентованої поведінки;
- зайва дистанція у відносинах з дітьми.

Усі ці риси помічені у матерів з невротичними розладами.

Отже, метою статті є теоретичне та емпіричне дослідження особливостей психоемоційного стану жінок при різних типах материнського ставлення.

Завдання дослідження:

1. Здійснити добір адекватних методик для емпіричного дослідження психоемоційного стану жінок-матерів і типу їх материнського ставлення;

2. Дослідити емоційне ставлення матері до своєї дитини в обстеженого контингенту жінок (визначення типу материнського ставлення за тестом «Фігури» В. І. Брутман, Г. Г. Філіппової і І. Ю. Хамітової).

3. Визначити особливості психоемоційного стану жінок-матерів (виявлення ознак депресивного стану за опитувальником А. Т. Бекка; оцінка рівня ситуативної та особистої тривожності за шкалою Ч. Д. Спілбергера - Ю.Л. Ханіна; психодіагностика прояву невротичних розладів за експрес-діагностикою невротизації К. Хека і Х. Хесса).

4. Проаналізувати результати запровадженого психологічного обстеження для визначення особливостей психоемоційного стану жінок при різних типах материнського ставлення.

Для вирішення завдань та досягнення поставленої мети використано наступні методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація наукової літератури); емпіричні (наукове спостереження, психодіагностичне тестування,

бесіда); а також статистичні методи обробки результатів.

Вибірка складається з 81 обстеженої жінки-матері.

На підставі комплексного психологічного обстеження особистісної сфери жінок-матерів із використанням адекватних діагностичних методик нами встановлено тип материнського ставлення (за тестом «Фігури» В. І. Брутман, Г. Г. Філіппової і І. Ю. Хамітової) [4] та особливості психоемоційного стану жінок-матерів (ознаки депресивного стану, рівня ситуативної тривожності і особистісної тривожності, а також рівень невротизації).

Визначення типу материнського ставлення та цінності дитини для жінки проводилося шляхом комплексної оцінки отриманих результатів тесту «Фігури», а саме:

1) брався до уваги вибір певної фігури матір'ю для себе і дитини (тотожність або відмінність);

2) ураховувався розмір обраної жінкою фігури для себе і дитини (великий, малий чи середній розмір);

3) виявлялась міжособистісна дистанція при розташуванні фігур, які позначають матір і дитину (велика, середня, мала);

4) зазначався певний колір обраної жінкою фігури за інтерпретацією тесту М. Люшера для себе і дитини (основні і додаткові кольори).

За отриманими результатами тесту «Фігури» визначався певний тип материнського ставлення та цінність дитини в обстежених жінок-матерів на підставі сприйняття ними своєї дитини.

Встановлено, що розподіл жінок-матерів за типами материнства був таким:

1) сформоване материнське ставлення – визначалось у 26 жінок (32,1%);

2) тривожне материнське ставлення – визначалось у 32 жінок (39,5%);

3) ігноруюче материнське ставлення – визначалось у 23 жінок (28,4%).

Відповідно до цінності дитини для жінки-матері визначено наступний розподіл обстежених жінок:

1) адекватна цінність дитини – 26 жінок (32,1%);

2) амбівалентна цінність дитини – 37 жінок (45,7%);

3) недостатня цінність дитини – 18 жінок (22,2%).

На підставі результатів оцінки психоемоційного стану обстежених жінок-матерів і визначення типу їх материнського ставлення нами запроваджено аналіз особливостей психоемоційного стану жінок-матерів при різних типах материнського ставлення.

Встановлено, що розподіл жінок за проявом ознак депресивного стану був таким:

1) відсутність ознак депресивного стану – 31 жінка (38%);

2) незначні прояви ознак депресивного стану – 39 жінок (42,2%);

3) наявність ознак депресивного стану – 11 жінок (12,7%).

Рівень особистісної тривожності був таким:

1) низький рівень – 7 жінок (8,6%);

2) середній рівень – 37 жінок (45,7%);

3) високий рівень – 37 жінок (45,7%).

На підставі отриманих результатів оцінки рівня невротизації в обстежених жінок-матерів за експрес-діагностикою К. Хека і Х. Хесса нами проаналізовано розподіл жінок за рівнем невротизації при різних типах материнського ставлення.

Встановлено, що рівень невротизації у обстежених жінок-матерів був таким:

1) низький рівень – 70 жінок (86,4%);

2) високий рівень – 11 жінок (13,6%).

Таким чином, запроваджений аналіз отриманих результатів за ознаками депресивного стану рівнів ситуативної та особистісної тривожності, а також експрес-діагностики рівня невротизації при різних типах материнського ставлення дозволив установити особливості психоемоційного стану жінок-матерів при сформованому, тривожному і ігноруючому типах материнського ставлення.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна дійти таких висновків:

1. Визначення материнського ставлення на підставі вивчення емоційного ставлення матері до своєї дитини дозволило визначити, що повна ідентифікація матері зі своєю дитиною спостерігалася у 12 з 81 обстеженої жінки (15%), часткова ідентифікація – у переважної кількості обстежених жінок-матерів – у 51 особи (63%), а відсутність ідентифікації – у 18 жінок (22%).

2. Аналіз міжособистісної дистанції показав, що прийняття дитини матір'ю (мала міжособистісна дистанція) визначалась у 42 жінок (52%); амбівалентність (середня міжособистісна дистанція) спостерігалась у 35 жінок (43%), а відкидання дитини (велика міжособистісна дистанція) виявлена у 4 жінок (5%).

3. Інтерпретація отриманих результатів діагностики наявності депресивного стану в обстежених жінок-матерів згідно з ключем опитувальника А. Т. Бекка показала, що 31 жінка (38%) мала ознаки депресії, а у 42 жінок (52%) виявлялись незначні прояви депресивного стану, ознаки депресії були відсутні у 8 жінок (10%).

4. Запроваджений аналіз отриманих результатів щодо рівнів ситуативної та особистісної тривожності в обстежених жінок-матерів показав наступне: низький рівень ситуативної та особистісної тривожності визначався у 17% і 15% матерів відповідно; помірний рівень ситуативної та особистісної тривожності виявлявся в 52% і 53% випадків відповідно; високий рівень ситуативної та особистісної тривожності встановлено у 31% і 32% матерів відповідно.

5. Отримані результати оцінки рівня невротизації у жінок-матерів згідно з ключа експрес-діагностики К. Хека і Х. Хесса дозволяють зазначити наступне: у переважної більшості жінок-матерів виявлявся високий рівень невротизації – 55 жінок (68%); низький рівень невротизації діагностувався у 26 жінок (32%).

ЛІТЕРАТУРА

1. Дегтяренко Т. В. Материнське відношення з ускладненою вагітністю: сучасний стан і актуальність проблеми / Т. В. Дегтяренко, О. О. Зелінський, М. Г. Буряк // Вісник психіатрії та психофармакотерапії: наук. журнал ВАК – Одеса, 2005. - №1(7). – С. 39-43.
2. Дегтяренко Т. В. Психологічні особливості материнського ставлення у жінок, які виховують дітей з відхиленнями у психофізичному розвитку / Т. В. Дегтяренко, О. О. Зіборова // Наука і освіта. – 2013. – №7. – С. 146-150.
3. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты / Д. Я. Райгородский // Учебное пособие. – Самара: Бахрах – М., 2001. – 672 с.
4. Филиппова Г. Г. Психология материнства / Г. Г. Филиппова // Учебное пособие. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 240 с.
5. Эриксон Э. Детство и общество [перевод с

англ.] / Э. Эриксон // – М., Изд-во Летний сад, 2000. – 416 с.

6. Дегтяренко Т. В. Психофізіологічні аспекти феноменології материнства / Т. В. Дегтяренко, М. Г. Буряк // Міжнародний медико-філософський журнал «Інтегративна антропологія»: наук. журнал ВАК – Одеса, 2016. – №1(27). – С. 69-73.
7. Герхад С. Как любовь формирует мозг ребёнка / С. Герхард // Пер. с англ. Ю.В. Рыковской. – М.: Этерна, 2012. – 320 с.
8. Брутман В. И. Динамика психологического состояния женщин во время беременности и после родов / В. И. Брутман, Г. Г. Филиппова, И. Ю. Хамитова // Вопр. психол.: научн. журнал. – 2002. – №1. – С. 59-68.
9. Чебикін О. Я. Проблеми емоційної регуляції діяльності / О. Я. Чебикін // Міжнар. наук.-практ. конф. «Становлення емоційної зрілості особистості», 14 вересня 2009 р. – Одеса, 2009. – С. 8-9.

REFERENCES

1. Dehtiarenko, T. V. (2005). Materynske vidnoshennia z uskladnenoiu vahitnistiu: suchasnyi stan i aktualnist problemy [Mother's attitude in case of complicated pregnancy: current status and the relevance of the problem]. *Visnyk psykhiiatrii ta psykhofarmakoterapii: nauk. zhurnal VAK – Bulletin of psychiatry and psychopharmacotherapy: academic journal*, 1(7), 39-43 [in Ukrainian].
2. Dehtiarenko, T. V. (2013). Psykholohichni osoblyvosti materynskoho stavlennia u zhinok, yaki vykhovuiut ditei z vidkhyleniamy u psykhofizychnomu rozvytku [Psychological features of the attitude of women who bring up children with deviations in psychophysical development]. *Nauka i osvita – Science and education*, 7, 146-150 [in Ukrainian].
3. Raihorodskyy, D. Ya. (2001). *Praktycheskaia psikhodiagnostika. Metodiki i testy* [Practical psychodiagnostics. Techniques and fathers-in-law]. Samara: Bakhrakh [in Russian].
4. Filippova, G. G. (2002). *Psikhologiya*

maternstva [Psychology of motherhood]. Moscow: Yzd-vo Ynstituta Psykhoterapii [in Russian].

5. Erikson, E. (2000). *Detstvo i obshchestvo* [Childhood and society]. Moscow: Yzd-vo Letniy sad [in Russian].
6. Dehtiarenko, T. V. (2016). Psykhofiziologichni aspekty fenomenologii materynstva [Psychophysiological aspects of phenomenology of motherhood]. *Mizhnarodnyi medyko-filosofskyi zhurnal «Intehrativna antropologhiia» – International medico-philosophical journal «Integrative Anthropology»*, 1 (27), 69-73 [in Ukrainian].
7. Gerkhad, S. (2012). *Kak lyubov formiruet mozg rebjonka* [The way love forms the child's brain]. Moscow: Eterna [in Russian].
8. Brutman, V.Y. (2002). Dinamika psikhologicheskogo sostoyaniya zhenshchin vo vremya beremennosti i posle rodov [Dynamics of psychological state of women during pregnancy and after the delivery]. *Voprosy psikhologii – Issues of Psychology*, 1, 59-68 [in Russian].

Татьяна Владимировна Дегтяренко,

доктор медицинских наук, профессор кафедры биологии и основ здоровья,

Марина Георгиевна Буряк,

аспирант кафедры психологии,

Наталья Сергеевна Скачкова,

практический психолог ДУ ССКС имени В.П. Чкалова МОЗ Украины,

Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,

ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ЖЕНЩИН ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ТИПАХ ИХ МАТЕРИНСКОГО ОТНОШЕНИЯ

Анализ современного состояния научной разработки проблемы материнства позволяет сделать вывод, что феноменология материнства имеет многокомпонентные составляющие, и ее целесообразно исследовать в концепте индивидуально-типологических особенностей личности женщины-матери. Материнство – это одна из ведущих социальных женских ролей, общественные нормы и ценности имеют определяющее влияние на про-

явление материнского отношения. Эмоциональное состояние женщины-матери существенно влияет на психофизиологическое развитие ребенка, именно поэтому исследование особенностей психоэмоционального состояния женщин при различных типах материнского отношения является особенно актуальным и целесообразным. Осуществлён подбор адекватных методик психологического тестирования для эмпирического исследования типа материнского отношения (тест «Фигуры» В. И. Брутман, Г. Г. Филипповой и И. Ю. Хамитовой) и особенностей психоэмоционального состояния женщин-матерей по признакам депрессивного состояния (опросник А. Т. Бекка), показателей ситуативной и личностной тревожности (шкала Ч. Д. Спилбергера - Ю. Л. Ханина) и уровня невротизации (экспресс-диагностика невротизации К. Хека и Х. Хесса). Интерпретация полученных результатов диагностики наличия депрессивного состояния у обследованных женщин-матерей, согласно ключам опросника А. Т. Бекка, показала, что 31 женщина (38%) имела депрессивное состояние, у 42 женщин (52%) были выявлены незначительные признаки депрессии, а у 8 женщин (10%) они вообще отсутствовали. Введённый анализ полученных результатов относительно уровней ситуативной и личностной тревожности у обследованных женщин-матерей показал следующее: низкий уровень ситуативной и личностной тревожности определялся у 17% и 15% матерей соответственно; умеренный уровень ситуативной и личностной тревожности выявлен в 52% и 53% случаях соответственно; высокий уровень ситуативной и личностной тревожности установлен у 31% и 32% матерей соответственно. Полученные результаты оценки уровня невротизации у женщин-матерей, согласно ключу экспресс-диагностики К. Хека и Х. Хесса, позволяют отметить следующее: у подавляющего большинства женщин-матерей оказался высокий уровень невротизации: он наблюдался у 55 женщин, что составило 68%; низкий уровень невротизации диагностировался у 26 женщин, что составило 32%.

Ключевые слова: материнское отношение, эмоциональное состояние, сформированный, тревожный, игнорирующий тип.

Tetiana Dehtiarenko,

Doctor of Medicine, professor, Department of Biology and Health Care,

Maryna Buriak,

post-graduate student, Department of Psychology,

Natalia Skachkova,

practical psychologist of children's sanatorium,

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,

4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine

PECULIARITIES OF EMOTIONAL STATE OF WOMEN WITH DIFFERENT TYPES OF ATTITUDE TOWARDS THEIR CHILDREN

The review of the current state of scientific development of the issue of motherhood makes it possible to conclude that its phenomenology is multi-component and its components should be studied in the concept of individually-typological features of a mother's personality. Motherhood is one of the leading social female roles; social norms and values have a decisive influence on the manifestation of the maternal attitude towards a child. The emotional state of a mother is significantly affected by the psycho-physiological development of a child, which is why the studying of the peculiarities of mental and emotional state of women with different types of their attitude towards their children is particularly relevant and appropriate. The selection of adequate methods of psychological testing for the empirical study of the maternal attitude type (test "Figures" by V. Brutman, G. Filippova and I. Khamitova) and the peculiarities of mental and emotional state of mothers according to the symptoms of depression (questionnaire by A. Beck), indicators of situational and personal anxiety (scale by Ch. Spielberger & Yu. Khanin) and the level of neuroticism (express-diagnostics of neuroticism by K. Kheck and Kh. Khess), has been performed. The study involved 81 women (mothers). The interpretation of the results according to the questionnaire by A. Beck (aiming to reveal the state of depression in women) has shown that 31 mothers (38%) are in the state of deep depression, 42 women (52%) are characterized by minor signs of depression, and 8 women (10%) are characterized by normal state. The analysis of the obtained results has shown the following: the low level of situational and personal anxiety was determined in 17% of mothers and 15%, respectively; the moderate level of situational and personal anxiety was revealed in 52% and 53% of the surveyed, respectively; the high level of situational and personal anxiety was determined in 31% and 32% of mothers, respectively. The results obtained by means of the express-diagnostics of neuroticism by K. Kheck and Kh. Khess have revealed the following: the vast majority of mothers have the high level of neuroticism (55 women, which is 68%); 26 women (32%) have the low level of neuroticism.

Keywords: maternal attitude, emotional state, formed, anxious, ignoring type.

Подано до редакції 01.09.2016